

mobil Kurumu Belleteni, yıl 7, sy. 16/89 [1937], s. 19-25), Eminönü'de Yenicami çevresinin istimplâki ("La place d'Eminönü et les parages de Sirkeci", *Ankara*, 16 ve 19 Aralık 1936) ve Yenicami Hünkâr Kasrı'nın yeni açılan meydanın biçimini bozduğu gerekçesiyle yıktırılmak istenmesi ("A travers le vieil Istanbul: La Yeni Cami et sa voûte", *Ankara*, 31 Mart 1938) hakkında makaleleri dışında yabancı ve yerli gazetelerle dergilerde de (*Revue de Turquie*, *Gazette de Lausanne*, *Journal de Genève*, *Ültus*, *İlk Öğretim*, *La Turquie Kemaliste*) Türkiye veya Türk sanatıyla ilgili yazıları çıktı.

Mamboury'nin en önemli yayınları bilimsel ağırlıklı turistik rehberleridir. Çok iyi düzenlenmiş bir plana göre hazırlanan bu rehberlerin ilki İstanbul'a dair olanıdır. 565 sayfalık eserde şehrin coğrafyası, Bizans ve Türk devirlerindeki tarihçesi, sanatı ve etnografyası gibi turistleri ilgilendiren yönlerinden başka eski eserleri düzenli bir sırayla tarihleri ve sanat özellikleriyle kısa biçimde tanıtılmış, ayrıca her eserin resminin veya planının verilmesine özen gösterilmiştir. Önce Fransızca olarak basılan kitabın (*Constantinople, guide touristique*, İstanbul 1925) Türkçe'si de çıkmıştır (*İstanbul, Rehber-i Seyyahin*, İstanbul 1925). 1929'da ikinci baskısı yapılan ve dünya çapında bir şöhrate erişen kitabın J. Ahlers tarafından Almanca (*Stambul-Reiseführer*, İstanbul 1930) ve İngilizce (*Constantinople*, İstanbul 1930) çevirileri de yayımlanmış, 1934'te Fransızca'sı üçüncü defa basılmıştır. Uzun yıllar sonra Mamboury, İstanbul rehberi konusunu tekrar ele alarak yeni buluntu ve yayınlara göre tamamlayıp önce Fransızca'sını (*İstanbul touristique*, İstanbul 1951), iki yıl sonra da M. Burr tarafından yapılan İngilizce tercümesini (*The Tourist's Istanbul*, İstanbul 1953) çıkarmıştır. İçişleri Bakanlığı ve Ankara Belediyesi'nin yardımlarıyla hazırladığı Ankara ve çevresine ait rehber ise 1933'te basılmıştır (*Ankara Guide touristique*, *Haïdar Pacha-Ankara*, *Bogaz-Keue*, *Euyuk*, *Sivri-Hisar et environs*, *Tchangri*, *Yozgat etc...*, Ankara 1933, 1934). II. Dünya Savaşı'ndan az önce Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Mamboury'ye büyük bir Türkiye rehberi sipariş etmişti. Fakat bu önemli projenin sadece İstanbul adalarına dair olanı bir kitap halinde basılabilmiş (*Les îles des Princes*, *Banlieue Maritime d'Istanbul*, İstanbul 1943), teslim ettiği bilinen Yalova ve çevresiyle Batı Anadolu şehirlerine dair yazdıkları basıl-

madan kalmıştır. Son yıllarında tamamladığını bildirdiği Bursa, İznik, Uludağ ve Galata hakkındaki rehberlerin ne olduğu ise bilinmemektedir. Ölümünden bir süre önce Mamboury iki rehber siparişini daha üstlenmişti. Bunlardan biri, iki cilt olması düşünülen *Baedeker* seyyah rehberleri gibi büyük bir Türkiye rehberinin bazı bölümleri, diğeri 1953 yılı içinde teslim edilmesi gereken, Paris'te Hachette Yayınevi'nin Guides Bleues dizisinde bastıracağı bir Türkiye rehberi idi. Bunların ikincisi sonradan Robert Boulanger tarafından yazılarak 1958'de yayımlanmıştır.

Mamboury, Türkiye'de yaşadığı uzun yıllar boyunca topladığı pek çok değerli kitap, antika eşya ve özellikle İstanbul hakkında sayısız not, resim ve krokiye sahip bulunuyordu. Bunlar, vasiyeti gereği Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Dumbarton Oaks Araştırma Enstitüsü'ne taşınmış, kitaplarından pek azı ise İstanbul'da kurulan Amerikan Enstitüsü'nün kütüphanesine bırakılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

"Le jubilé d'Ernest Mamboury", *TTOK Belleteni*, sy. 76 (1948), s. 28-30; Ph. Schweinfurth, "Nachruf an einen Schweizer Byzantinisten", *Neue Zürcher Zeitung*, Zürich 19.11.1953; "Ernst Mamboury, professeur et savant archéologue n'est plus", *Courrier de la Côte*, Dijon 10.11.1953; Semavi Eyice, "Ernest Mamboury (1878-1953)", *TTK Belleteni*, XVII/67 (1953), s. 393-411; a.mlf., "Ernest Mamboury", *DBİst.A*, V, 283-285.

SEMAVİ EYİCE

MA'MER b. MÜSENNÂ

(معمربن المنى)

Ebû Ubeyde Ma'mer
b. el-Müsenâ et-Teymî el-Basrî
(ö. 209/824 [?])

Arap dili ve edebiyatı, tefsir, ahbâr
ve nesep âlimi.

110 (728) yılında Basra'da doğdu. Kureys'in Teym koluna nisbeti bu kabilenin âzâtlılarından (mevâli) olması dolayısıyla-
dır. Babası veya dedesinin, el-Cezîre'deki Rakka yakınlarında yahut İran'daki Şirvan civarında bulunan Bâcervân köyünden yahudi asıllı bir aileye mensup olduğu kaydedilmektedir. Ma'mer, Basra Mektebi'nin önde gelen âlimleri Halef el-Ahmer, Ebû Zeyd el-Ensârî ve Asmaî'den, ayrıca Ebû Amr b. Alâ, İsbâ b. Ömer es-Sekafî, Yûnus b. Habîb, Ahfeş el-Ekber'den ders aldı. Kendisinden Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Ebû Ömer el-Cermî, İbn Sellâm el-Cumahî, İbn Şebbe, İbnû's-Sikkî, İshak

el-Mevsilî, Ebû Osman el-Mâzinî, Ali b. Mugire el-Esrem, Ebû Hâtim es-Sicistânî, şair Ebû Nûvâs gibi âlimler faydalandı. Hayatının hemen tamamını Basra'da geçiren Ma'mer birkaç defa Bağdat'ı ziyaret etti. 188'de (804) Bermekî Veziri Fazl b. Rebî'in davetiyle Bağdat'a gidip Asmaî ile birlikte Hârûnürreşid'in huzuruna çıktı. Oradaki ilmî ve edebî sohbetlere katıldı (krş. Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, s. 42, 108, 147, 255; Ebû Hayyân el-Endelûsî, s. 146). Halife Me'mûn zamanında Basra'da vefat eden Ma'mer b. Müsenâ'nın ölümüyle ilgili olarak 207-213 (822-828) yılları arasında değişen tarihler zikredilir.

Ma'mer, Arap olmayan unsurların Araplar'a karşı başlattığı Şuûbiyye hareketinin taraftarlarından. Araplar'ın kusurlarıyla neseplerine dair yazdığı eserler, Şuûbiyye hareketinin Araplar'a yönelttiği eleştiriler için bilimsel doküman ve malzeme teşkil etmiştir. Hâricîler'in Sufriyye veya İbâziyye koluna mensup olmakla birlikte *Mecâzü'l-Kur'ân*'ında bunu hissettirecek en küçük bir ize dahi rastlanmamaktadır.

Câhiz, "Veryüzünde ilimleri Ma'mer'den daha iyi bilen ne bir Hâricî ne de bir İcmâî (Sünnî) vardır" ifadesiyle onun Araplar arasında bilinen ilimlerdeki (el-ulûmü'l-Arabiyye) seviyesini belirtmiştir. Müberred'e göre de Ma'mer şiiir, garîb kelimeler, ahbâr ve nesep sahasında seçkin bir âlimdir. Bununla beraber onun bir tek mısraı bile gramer hatası yapmadan okuyamayacağını iddia eden birçok hasmı vardı. Ma'mer garîb lugatlar, şiiir ve nahivle en güçlü olduğu eyyâmü'l-Arab, ensâb ve ahbâr alanlarında yoğunlaşmış, Câhiliye devrine ve İslâmiyet'in ilk iki asrına ait eyyâm ve ahbârın büyük bir kısmı onun çalışmaları sayesinde intikal etmiştir. Bu alanlarda derin bilgiye sahip olmasında diğer faktörlerin yanında çöle ve bedevilere yakın bir yer sayılan Basralı oluşunun da rolü vardır. Arap edebiyatı ve kültür tarihinin en önemli kaynaklarından olan *Kitâbü'l-Eğânî*'nin temel kaynağını Ma'mer'den yapılan nakiller oluşturur. Taberî ve İbnû'l-Esîr gibi tarihçiler zikrettikleri olayların birçoğunda ona dayanmışlardır. Garîbü'l-hadîse dair ilk eser de Ma'mer tarafından yazılmıştır.

Eserleri. Tarihî rivayetler ve edebî materyallerle ilgili derlemelerinin yanı sıra Kur'an ve hadise dair filolojik eserler de telif etmiş olan Ma'mer'in 200'den fazla çalışmasının bulunduğu kaydedilmektedir. Bunlardan 105'inin adı ilk defa İbnû'n-

Nedîm'in *el-Fihrist*'inde yer almış olup son zamanlarda yapılan araştırmalarla adı bilinen eserlerinin sayısı 160'a yaklaşmıştır (Nâsır Hillâvî, III/4 [1974], s. 255-260). Günümüze ulaştığı bilinen eserleri şunlardır: **1. Mecâzî'l-Kur'ân***. Kur'an tefsirine dair bilinen ilk eser olup geniş bir mukaddime ve incelemeyle birlikte Fuat Sezgin tarafından neşredilmiştir (I-II, Kahire 1954-1962). **2. Kitâbü'l-Hayl**. Atların bünyesi ve organları, isim ve evsafıyla ilgili kelime ve tabirlerin kadîm Arap şiirinden getirilmiş zengin şevâhidle açıklandığı bir kavram (konu) sözlüğüdür. Eseri Fritz Krenkow (Haydarâbâd 1358/1939) ve M. Abdülkâdir Ahmed (Kahire 1406/1986) yayımlamıştır. **3. Nağâ'izu Cerîr ve'l-Ferezdağ**. Emevîler dönemi şairlerinden Cerîr ile Ferezdağ arasında karşılıklı nazîreler şeklinde irticâlen söylenen, esasını hicvin oluşturduğu nakizaları ihtiva eden eser, sonuncusu indeks ve lugatçe olmak üzere üç cilt halinde Anthony Ashley Bevan (Leiden 1905-1912) ve iki cilt olarak Abdullah es-Sâvî (Kahire 1935) tarafından neşredilmiştir. **4. Kitâbü'l-Akağa ve'l-berere**. Anne ve baba ile akrabaya saygının eski Arap şiirleri ve anekdotlarla açıklandığı eseri Abdüsselâm M. Hârûn yayımlamıştır (*Nevâdirü'l-mahtûât* içinde Kahire 1374/1954, II/7, s. 329-370). **5. Tesmiyetü ezvâci'n-Nebî ve evlâdih**. Hz. Peygamber'in hanımlarıyla çocuklarının isimleri ve şahsiyetlerine dair olan eser Nihâd el-Mûsâ (*MMMA* [Kahire], XIII/2 [1387/1967], s. 225-286), Nâsır Hillâvî (Basra 1969) ve Kemâl Yûsuf el-Hût (Beirut 1985) tarafından neşredilmiştir. **6. Kitâbü Eyyâmî'l-'Arab kable'l-İslâm**. Eseri Âdil Câsim el-Beyâtî doktora tezi olarak takdim ettikten sonra (1973, Câmîatü Aynî-ş-şems, Kahire) birinci kısmını neşretmiş (Bağdad 1976), ardından tamamını yayımlamıştır (I-II, Beirut 1407/1987). **7. Kitâbü'd-Dibâc (Kitâbü't-Tâc)**. Câhiliye devriyle İslâmî döneme ait şairlerden seçmelerle Araplar'ın neseplerine ve halifeler tarihine ait bazı kısımları ihtiva etmektedir (nşr. Abdullah b. Süleyman el-Cerbû'î – Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn, Kahire 1991). Ma'mer'in talebesi İbnü'n-Nettâh bu esere bir red-diye yazmıştır. **8. Kitâbü Fe'ale ve ef'ale** (British Museum, Or., nr. 4178). **9. Kitâbü'd-Devâhî** (TSMK, Koğuşlar, nr. 1096/8, vr. 74^a-76^a). **10. Kitâbü'l-Farq** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3243, vr. 8^a). **11. Kitâbü Meqâtîlî'l-fürsân**. Okunamayan derecede karışık bir nüshası British Museum'da bulunmaktadır. **12. Kitâbü**

İ'râbî'l-Kur'ân. Bir nüshasının Râmpûr'da bulunduğu kaydedilmektedir. **13. Kitâbü'l-Enbâz**. Zirikî, bir nüshasının mevcut olduğunu kaydettiği eserin hangi kütüphanede bulunduğu belirtmemektedir. **14. el-Muḥâḍarât ve'l-muḥâverât**. Bir nüshasının Medine'de Ârif Hikmet Kütüphanesi'nde olduğu kaydedilmektedir.

Ma'mer'in kitapları üzerine yapılan tahkik çalışmalarının yanı sıra hayatı, eserleri ve ilmi kişiliğiyle ilgili bazı tezler ve monografiler de hazırlanmış olup en önemlileri şunlardır: Tâhâ el-Hâcirî, *er-Rivâye ve'n-nağd 'inde Ebî 'Ubeyde* (İskenderiye 1951); N. R. Hillawî, *Abū 'Ubaida Ma'mar b. al-Muṭannâ Luḡawîyyan wa-Râwîyan* (doktora tezi, 1966, Londra); Nihâd el-Mûsâ, *Ebū 'Ubeyde Ma'mar b. el-Müsennâ* (Riyad 1985); Osman Karakurt, *Ebū Ubeyde Ma'mer İbnü'l-Müsennâ Hayatı, Eserleri ve Tefsir İlmindedki Yeri* (yüksek lisans tezi, 1989, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzî'l-Kur'ân* (nşr. Fuat Sezgin), Kahire 1374/1954, neşredenin girişi, I, 9-27; a.m.f., *Kitâbü'l-Akağa ve'l-berere* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, *Nevâdirü'l-mahtûât* içinde), Kahire 1374/1954, neşredenin girişi, II/7, s. 330-349; a.m.f., *Kitâbü'l-Hayl* (nşr. M. Abdülkâdir Ahmed), Kahire 1406/1986, neşredenin girişi, s. 3-101; a.m.f., *Kitâbü Eyyâmî'l-'Arab kable'l-İslâm* (nşr. Âdil Câsim el-Beyâtî), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi ve incelemesi, I, 9-17, 21 vd.; neşredenin girişi, II, 5-28; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, bk. İndeks; Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *Mecâlisü'l-'ulemâ* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1403/1983, s. 42, 108, 147, 255, ayrıca bk. İndeks; Ebü't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn* (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1375/1955, s. 44-46; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eḡânî*, Beyrut 1414-15/1994, I-XXV, bk. İndeks; Sîrâfî, *Aḥbârü'n-naḥviyyîne'l-Başriyyîn* (nşr. M. İbrâhîm el-Bennâ), Kahire 1405/1985, s. 80-83; Ebü Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtü'n-naḥviyyîn ve'l-luḡaviyyîn* (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1392/1973, s. 175-178; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire, ts. (Matbaatü'l-İstikâme), s. 85-86; İbn Mis'ar et-Tenûhî, *Târîḫü'l-'ulemâ'i'n-naḥviyyîn* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulv), Cize 1412/1992, s. 211-213; Hatîb, *Târîḫü Bağdâd*, XIII, 252-258; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1386/1967, s. 104-111; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIX, 154-162; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 276-287; Yağmûrî, *Nürü'l-kâbes el-muḥtaşar mine'l-Muḳtebes* (nşr. R. Sellheim), Wiesbaden 1384/1964, s. 109-124; Ebü Hayyân el-Endelüsî, *Tezkiretü'n-nühât* (nşr. Afîf Abdurrahman), Beyrut 1406/1986, s. 146, ayrıca bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 235-243; Brockelmann, *GAL*, I, 102-103; *Suppl.*, I, 162; F. Krenkow, "The Kitâb al-Khail of Abū 'Ubaida", *Woolner Commemoration Volume*, Lahore 1940, s. 157-160; Tâhâ el-Hâcirî, "Ebū 'Ubeyde", *el-Kitâbü'l-*

Mısrî, Kahire 1946, I/6, s. 276-289; a.m.f., "er-Rivâye ve'n-nağd 'inde Ebî 'Ubeyde", *Mecelle-tü Külliyyeti'l-âdâb Câmî'atü'l-İskenderiyye*, V, İskenderiye 1949, s. 59-82; Fuat Sezgin, *Bu-hârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 124-155, ayrıca bk. İndeks; a.m.f., *GAS*, VIII, 67-71; IX, 65-66; J. Kraemer, "Neues zu Schriften von Abū 'Ubaida, Ibn Duraid und Ḡulâm Ta'lab", *Trudi XXV Mezhdun-arnodnogo Kongressa Vostokovedov*, Moskva 1963, II, 52-53; Nâsır Hillâvî, "Mü'elleftü Ebî 'Ubeyde", *el-Mevrid*, III/4, Bağdad 1974, s. 255-260; G. C. Anawati, "Abū 'Obayda, Majâz al-Qur'ân", *MIDEO*, III (1956), s. 280-282; a.m.f., "Abū 'Obayda, al-'Aqağa wa-l-barara", a.e., III (1956), s. 283; Abbas Erhîle, "Mecâzî'l-Kur'ân li-Ebî 'Ubeyde, muḥâvele râ'ide fi merḥaleti't-te'sîs", *ed-Dâre*, XII/3, Riyad 1407/1986, s. 235-246; W. Madelung, "Abū 'Ubayda Ma'mar b. al-Muthannâ as a Historian", *Journal of Islamic Studies*, III/1, Oxford 1992, s. 47-56; H. A. R. Gibb, "Abū 'Ubayda", *EP* (İng.), I, 158; C. E. Bosworth, "Abū 'Obayda Ma'mar", *Elr.*, I, 355-356; İnâyetullah Fâtiḫî Nejad, "Ebū 'Ubeyde", *DMBİ*, V, 711-718.

SÜLEYMAN TULÜCÜ

MA'MER b. RÂŞİD

(معمربن راشد)

Ebû Urve Ma'mer
b. Râşid el-Basrî es-San'ânî
(ö. 153/770)

Yemen'de hadisi ilk tedvin eden tâbîi, muhaddis ve fakih.

95 (714) veya 96 (715) yılında Basra'da doğdu. Babasının künyesi olan Ebû Amr bazı çağdaş kaynaklarda yanlışlıkla dedesinin adı gibi gösterilmiştir. Yemen'in San'a şehrine yerleştiği ve orada uzun süre ikamet ettiği için San'ânî nisbesiyle meşhur oldu. Ezd kabilesine mensup bir kişinin âzatlısı olduğundan Ezdî nisbesiyle de anıldı (İbn Ebû Hâtim, VIII, 256). Kardeşi Ömer b. Râşid'in de rivayetleri bulunduğu, fakat güvenilir bir râvi olmadığı ifade edilir (Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 193-194). Ma'mer b. Râşid, Hasan-ı Basrî'nin cenaze namazında bulunduktan sonra Katâde b. Diâme'nin yanında on dört yaşından itibaren ilim tahsiline başladığını söylemektedir. Yemenliler onun ülkelerinde kalmasını sağlamak için Yemenli bir hanımla evlenmesine gayret etmişlerdir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VII, 10).

Ma'mer b. Râşid'in en önemli hocası Basra'da kendisinden ilim öğrenmeye başladığı Katâde b. Diâme'dir. Ma'mer bu dönemde Katâde'nin söylediği her şeyin göğsüne nakşedildiğini ve bunları hiç unutmadığını belirtir. Ticaret için gittiği Medine'de görüşüp kendilerinden icâzet aldığı İbn Şihâb ez-Zührî, Amr b. Dînâr ve